

Писателят-партизанин Васил Воденичарски отдаде всичките си сили за освобождението на България от фашистката тирания, за победата на социалистическата революция. Той загина героически в жестока битка със силите на мрака и реакцията, но революционното му и творческо дело е живо.

НАДЕЖДИ И УПОВАНИЯ

(1877—1878 в словашки отклик)

Георги Вълчев

Какво е отношението на словаците към Руско-турската война от 1877—1878 г., как разбират нейния освободителен характер и какво политическо поведение държат спрямо българския народ в съдбоносния исторически момент на неговия живот?

Десетилетия преди войната словашката интелигенция декларира своята преданост към Русия и освободителното дело на балканските славяни. В полемики и публицистични схватки с туркофилските австроунгарски правителствени ежедневници и списания с користната западна политика тя разкрива определени политически и идеологически възгледи — едностранчиви и идеалистически и в същото време обективно напредничаиви.

Словашките народници се опитват да свържат и правото за свобода и живот на южните славяни с интересите на Европа и по-специално на Австро-Унгария, да дадат рационална мотивировка на своите емоционални симпатии. „Само създаването на жизнеспособни държави на Балкана — пише в „Народне новини“ — може да открие надежден път за нашата търговия към страните зад Дунав и Сава и, разбира се, на собствените национални интереси, които са в центъра на тия отношения, но за това по-късно.

Любопитна е и политическата съпоставка на Австро-Унгария с Русия от края на 70-те години — на „монархията, изградена върху тресавището на неспокойни народи“ и „Русия, пробудена от своите синове, осъзнала дълга си към поробените си братя българи“.

Прелистваме словашките вестници и списания от годините на Освободителната война и разкриваме една удивително съдържателна хроника на руските военни операции в България. Вниманието ни привличат и многобройни бележки и кореспонденции за героизма и себеприжанието на руските войски на „българския фронт“; статии и очерци за прославили се във войната руски полководци.

Да проследим в тоя тематично ограничен очерк отзвучите за участието на българите в Освободителната война, за отношението на словашките народни маси към освободителното дело на българския народ.

Турските зверства и насилия в България по време на войната отново припомнят на словаците историческите страдания на българите и събуждат нови нестихващи протести. Словашките публицисти с горчивина и възмущение разказват за „българските мъченици“, като по тоя начин мотивират морално-политически и руската военна намеса на Балканите. С такава тенденция са писани статиите за страданията на българския народ във в. „Народне новини“ и сп. „Орол“.

Колкото по-големи били пораженията на турските войски, толкова по-свирепа жестокост проявявали те и затова така нетърпеливо, с такъв трепет и упование „българският народ след столетни изпитания очаква своите освободители“. Но словашкият печат неведнъж отбелязва, че „заедно с българите посрещат руските войски и ония турци, които живеели сред българите и наравно с тях понасяли гнета и общата неволя...“

За въоръженото участие на българите в Освободителната война първоначално се публикуват информационни съобщения, придружени с кратки оценки на военните бюлетени. Но постепенно се появяват по-подробни материали за активното участие на българите във войната,

за руско-българската бойна дружба — и като отговор на клеветите на западния печат, че „българският народ не бил способен сам да се бори за своята свобода“. „Народне новини“ публикува Манифеста към българския народ на Българския централен комитет (приемник на БРЦК), осведомяват за трескавата му дейност сред народа, със съзнание за неговата мобилизираща роля.

В свежий, увлекателно написан очерк „Българските дружини“, публикуван в „Народне новини“, се популяризират сред словашките читатели героичните дела на българското опълчение, на българската въоръжена отбрана. Очеркът разказва за бойните подвизи при Стара Загора и Шипка на Трета българска дружина. Авторът не ни е известен, но очевидно е пряк участник и наблюдател — така живо и исторически вярно са пресъздадени героизмът на българските опълченци, смъртта на руския командир Калитин, защитата на Самарското знаме. Яростните пристъпи на османските пълчища, отбраната на Шипкиния проход. Трогателно прочувствен е финалът на тоя очерк: „... Под Балкана в „райската долина“ почиват юнаците от българските леги, обезобразени от турските фанатици, които не прощават даже на мъртвите. Но в Средна гора руските войници възпяват в песни юначеството и трагичната смърт на своите братя българи. Тия песни звучат днес само там, където минават руските войски, но скоро ще дойде време, когато паметниците на славата ще покрият цялата българска земя. Подбалканието, където гинат бойците от българските леги, ще бъде обсапано с рози, разцъфнали от кръвта на верните синове на своя народ.“

Очеркът „Българските дружини“ бил публикуван непосредствено след историческите подвизи на Трета българска опълченска дружина. Тоя ценен политически документ на словашко-българската взаимност е и свидетелство за повишеното политическо съзнание на словашката интелигенция, която все повече разбира, че не може да се разчита на „съмнителните плодове на една илюзорна конституция“, обещавана от Австро-Унгария.

След изравняването с Австрия през 1867 г. политическата власт в Унгария преминава в ръцете на шляхтата, едрите земевладелци и на дребната буржоазия. Трудещите се маси били лишени от политически права. Съвсем открито и цинично немският и унгарският капитал се сдружават срещу славянските народи в многонационалната монархия. Словашката буржоазия, която и след 1867 г. е трябвало да се съобразява с унгарската държавна, политическа, икономическа и административна власт, не е била нито икономически, нито политически равноценен партньор. Тя не е произхождала от стари шляхтишки родове и нямала свои представители във висшето духовенство, което в икономическо отношение принадлежало към класата на едрите земевладелци, но не намерила път към своя народ, не направила революционни изводи от безутешното положение на словашките народни маси. Отбелязва известни успехи само в областта на обществения и културния живот през първата половина на 70-те години.

В края на 70-те години условията за свободна изява на словашката политическа идеология стават още по-тежки. Ето защо в много отношения статиите в словашкия политически печат срещу туркофилските правителствени ежедневници по въпроса за освободителната борба на южните славяни носят почти нелегален характер. Тази „нелегална публицистика“ е оставила и не една актуално политическа сатира:

Вече ме пердашат здраво
тез бунтовници христ'янски;
не ми дават да отдъхна
тез бунтовници славянски.

Или пък:

Русите са зал Балкана,
а турците — хич ги няма.
Скобелев и Гурко пеят
и кръвчица турска леят.

И ред афористични епиграми на правителствени комуникета за „пораженията, нанесени над руските войски“, на организирани от правителствените органи илюминации в чест на „тур-

ските победи“ и др. Както през предишните десетилетия, така и през втората половина на 70-те години симпатиите на словашката интелигенция към националноосвободителните борби на балканските славяни се извяват почти винаги като опозиционна критика на официалната външна политика.

По-късно, през 1915 г., С. Захей, чиято дейност припомняме в друго изследване, дава сполучлива характеристика на словашките народници от това време в своята останала в ръкопис Автобиография: „... Очите на всички ни бяха обърнати към Близкия Изток, където из мрака на черното петстотингодишно робство все по-ясно се очертаваше силуетът на един непоразим славянски народ, за чието освобождение Русия не пожали стотици хиляди хора и милиарди рубли...“ Словашките народни дейци по време на военните действия с горест припомнят, че „са принудени от политическия гнет само да наблюдават хода на Освободителната война, която им донася най-радостни преживявания“. Техните възторзи са били наистина дълбоко искрени, тяхната защита на българския народ свидетелствува за политическа доблест и мъжество.

Популяризираните освободителни борби на българския народ десетилетия наред намират в словашкия печат широк отклик сред народните маси. Лишен от политически свободи, словашкият народ по най-различен начин при всеки подходящ случай изразява братските си симпатии към българите. Между другото например и в остроумни оптимистични песни, популярни по време на Освободителната война, както свидетелствува по-късно големият словашки писател критически реалист Янко Есенски. Много от тях, публикувани в тогавашните списания, са се запазили до днес.

На всенародните възторзи и упования от Освободителната война дава поетичен израз големият словашки поет от шуровското романтично поколение Ян Бото:

И над нашата родина в една утрин ранна
ще изгрее свободата, както над Балкана.
Правдата с лъчи обилни ще разпръсне мрака,
а неправдата вековна — Азия я чака.

И първите белетристични опити на видния словашки литературен критик, езиковед и културен деец Йозеф Шкултети са със сюжет от военния фронт в България.

И „България“, „Тайната на една нощ“, „Три жертви“ и „В мъка“ са писани въз основа на дописки, пристигнали в редакцията на „Народни новини“, чийто редактор бил Шкултети.

И в четирите очерка писателят реагира журналистически бързо на актуалните събития в България: езикът му е лишен от сантименталните наноси. Но в композиционния си план той не се избавя от маниерите на литературния шаблон в словашката проза от 70-те години.

ЛИТЕРАТУРА

- B. *Národné Noviny* [NN], 1877, бр. 78. Вж. статията Боевете на руските войници в България; бр. 85 — Русите зад Балкана; бр. 86 — Балканските проходи; бр. 93 — За битката при Плевен; бр. 148 — Плевен след кърваво отблъснатата съпротива.
Сп. *Orol*, 1877, бр. 10. Вж. статията Примерът на мъжествените руски войници; бр. 11 — Нападението на турците на крепостта „Св. Никола“ на Шипка (с илюстрация); бр. 12 — статията с илюстрация — Уличните боеве в Плевен.
Сп. *Orol*, 1877, бр. 9. Вж. статията Боевете на Шипченския проход и Третата битка при Плевен; 1878, бр. 1 — За падането на Плевен.
Сп. *Orol* 1877, бр. 12. Вж. статията с портрет „Генерал Гурко“; 1878, бр. 2 — статията с портрет Генерал Скобелев и др.

* * *

- Сп. *Národný Hlásnik* [NH], 1877, бр. 9 и 10. Вж. статията Грозните своеволия в България и За страшните жестокости.
NN, 1877, бр. 41, 104, 114, 116, 133. Вж. подобни материали.

* * *

NN, 1877, бр. 56. Вж. Поглед на списанията и „Манифест“ на Централния български комитет, призоваващ българите към активно участие в борбата на русите с турците; бр. 83 — Русите зад Балкана; бр. 78 — Как българите посрещат русите; бр. 92 — Преглед на списанията; бр. 109 — очерка Българските дружини.

* * *

NH, 1877, бр. 9. Вж. статиите Митинги в Пеша, Унгарските доброволци в Турция; бр. 50 — Военна вихрушка; бр. 85 — Унгарските вестници за руските войници в България; бр. 90 — За тези жестокости на бойното поле.

Сп. „Černokňazník“ [Č-k], 1876, бр. 6. Вж. Отворено писмо на Абдул Азис до граф Андраши; 1877, бр. 9. — Разрешаването на Източния въпрос; бр. 10 — От Плевен до Будапеща; бр. 11 — Писма от Будапеща до Турция; бр. 12 — Писма от Турция до Пеша; бр. 8 — Унгарски митинги. . . ; бр. 11 — карикатурата Плевен падна; 1878, бр. 5, 7, 11, 12 — много памфлети (някои цитирани в нашия текст) против турците. Тези сатирични стихове се намират в рубриката „Яно от хижата“.

* * *

NN, 1877, бр. 142. Вж. в рубриката „Новости“ за боевете при Плевен и за руската победа, която се готвят да чествуват много мъшки градове; бр. 148, 149 — статията Плевен падна и др.; бр. 151 — рубриката „Новости“, където се говори, че и в Белград—Сърбия, се готвят по тържествен начин да чествуват победата при Плевен.

Държавен архив в Радван (Словакия). Вж. жупанските книги № 175/1877, 178, 215, 239. Главният жупан (управител на област) нарежда на поджупана в гр. Мартин да го осведоми за демонстрациите на „панславистите“ от Клашор под Зийевом, организирани в чест на преминаването на войските на генерал Гурко през Балкана. Министърът на вътрешните работи се интересува от същия въпрос. Поджупанът (управителят на Мартин) дава пояснения за случая в Клашор под Зийевом: „Няколко славянофили начело с лекаря Имрих Корауш чествували руските победи тук на открито, сред природата. . .“ Мартинският поджупан съобщава допълнително, че на това тържество са участвували около 15 души, между които и адвокатът Михал Колар, четирима учители и др.

Държавен архив в Братислава. Вж. главните секретни книги на жупана от 1877—1878 г., архивен № 104, 214. Коломан Тиса, министър на вътрешните работи на Унгария, обръща внимание със специално писмо върху разрастващото се националноосвободително движение в Унгария във връзка със събитията в България. Той заповядва да се задуси това движение още в зародиш. Писмо на К. Тиса да бъдат преследвани всички, които събират помощи за ранените руски войници.

Всяки архивни документи са на унгарски език.

* * *

NN, 1878, бр. 46. Вж. памфлети против турците.

Č k 1877, бр. 10, 11; 1878, бр. 2. Вж. много памфлети, насочени срещу турците и техните западно-европейски поддръжници.

* * *

NN, 1877, бр. 81, 93, 95, 104, 116, 117, 126, 148, 151, 154. Вж. съобщения за масови словашки чествувания на руските победи на българския фронт.

* * *

Сп. Orol, 1877, бр. 4, 5, 6, 10. Вж. превода на А. Ситнянски на „Горчива съдба“ от Л. Каравелов. Преводът е направен от чешкия превод на Каравеловата повест.

* * *

NN, 1877, бр. 16—18. Вж. очерка Българка; 1878, бр. 16—18 — очерка Тайната на една нош; бр. 38, 40 — белетристичния очерк Три жертви; бр. 132—133. — В мъка. Автор на тези очерци с тематика от Освободителната война в България е видният словашки културен деец Йозеф Шкулгети.

NN, 1877, бр. 117. Вж. П. О. Хвиездослав, стихотворението Серенада.

Литературен архив на Словакия национален музей в Мартин. Вж. Кореспонденцията до А. Ситнянски, писмото на поета Ян Бото от 14.II.1878 г., към което той прилага стихотворението „А. К.“ (преведено в моя очерк).